

## Recenzja

Pracy doktorskiej Krzysztofa Kunisza, pt. *Idea onto-poiesis w filozofii Anny-Teresy Tymienieckiej*, Kraków 2017, ss. 267.

Tematem rozprawy doktorskiej Krzysztofa Kunisza jest koncepcja *onto-poiesis* w filozofii Anny-Teresy Tymienieckiej. W przedmiocie swym, jego wyborze oraz stosunkowo szerokim ujęciu (267 stron tekstu), należy ona do nielicznych opracowań naukowych poświęconych twórczości wybitnej i cenionej w międzynarodowych środowiskach twórczych intelektualistki i myślicielki; czołowej współtwórczyni jednego z głównych odłamów neofenomenologii; w kraju swego pochodzenia jednak stosunkowo mało znanej i nie dość docenianej. Dlatego też wybór dorobku twórczego tej znakomitej, wyjątkowo płodnej i oryginalnej, choć w pewnej mierze kontrowersyjnej, zaś w ekspresji językowej nie dość jasnej i komunikatywnej, przyjąć należy z uznaniem i zadowoleniem. W ocenie recenzowanej pracy trzeba brać pod uwagę nie tylko metodą badawczą i osiągnięte wyniki poznawcze, ale także już samą odważną i trudną, ale nader potrzebną i zasadną inicjatywę badawczą Autora.

Praca składa się z obszernego „Wstępu”, dwóch części: części I zatytułowanej „Wprowadzenie do ontopojetyki”, składającej się z trzech rozdziałów; oraz części II pt. „*Idea onto-poiesis* kontekście Logosu Życia”, składającej się z dwóch rozdziałów; „Zakończenia”, „Bibliografii” i końcowego opracowania, zawierającego wyjaśnienie znaczenia kluczowych pojęć języka filozoficznego Autorki „*Logos and Life*”

W obszernym wstępie zatytułowanym „*Fenomenologia Życia i Ludzkiej Kondycji jako philosophia prima. Przedstawienie osoby Anny-Teresy Tymienieckiej i zarys jej filozofii*” (ss. 6-31), Autor recenzowanej rozprawy dokonuje ogólnej charakterystyki filozofii „polsko amerykańskiej filozof”, podkreślając nietypowość i swoistość, oryginalność i silnie zarysowującą się autonomiczność jej dorobku twórczego, skrótowo zarysowując Jej biografię naukową. Charakteryzuje też metodologię swej pracy, stwierdzając, że przedmiotem tym jest „*idea onto-poiesis*” A.T. Tymienieckiej, zaś przyjętą metodą – opis tej konstrukcji myślowej oraz objaśnienie sensu podstawowych pojęć w których owa konstrukcja jest ujmowana.

W obszernej części pierwszej Autor rekonstruuje, w oparciu o główne dzieło A.T. Tymienieckiej: *Logos and Life* oraz inne reprezentatywne prace tej autorki, podstawowe elementy epistemologii, metafizyki oraz antropologii filozoficznej A.T. Tymienieckiej, skupiając się głównie na Jej krytyce rozumu, fenomenologii duszy i ontopojetyki kultury. Natomiast druga część pracy przedstawia genezę i przebieg badań A.T. Tymienieckiej nad tzw. Logosem Życia, czyli nad źródłami, naturą, siłą napędową i celami Życia totalnie pojętego, łącznie z życiem ludzkim, miejscem i rolą człowieka w rzeczywistości, jego egzystencją, naturą i kreatywną aktywnością w świecie. W zakończeniu pracy Autor podsumowując swoje rozważania na temat koncepcji *onto-poiesis* i określając miejsce twórczości A.T. Tymienieckiej w historii filozofii, zbiera w uporządkowany zestaw główne tezy swej pracy oraz szereg pytań, które nasuwają się do dalszych badań nad tą jedyną w swoim rodzaju twórczością. Pracę dopełnia zestaw bibliograficzny, zawierający wykaz głównych dzieł i drobniejszych prac A.T. Tymienieckiej oraz rejestr wybranej literatury

poświęconej tej Autorce i dodatkowo także apendyks, w którym wyjaśnia znaczenie kluczowych i najbardziej swoistych pojęć języka filozoficznego badanej Autorki.

Głównym celem pracy Krzysztofa Kunisza jest próba odczytania i opisu filozoficznej wykładni rzeczywistości w systemie filozoficznym A.T. Tymienieckiej, a zwłaszcza centralnego jego składnika, jakim jest koncepcja *onto-poiesis*. Wynik tej próby wyrażony został m. in. w następujących twierdzeniach:

„(...) w dobie „kryzysu pojęć” i „upadku wielkich narracji” Tymieniecka buduje swój system filozoficzny i jest on uznawany na całym świecie” (s. 7);

„(...) głównym celem jej filozofii jest odkrycie natury rzeczywistości poprzez pryzmat ludzkiego doświadczenia” (s. 15);

„Według Tymienieckiej człowiek nie może być analizowany w kontekście samego siebie, lecz na tle ludzkiej Kondycji, przy założeniu, że wszystko, co żyje stanowi jedność” (s. 15);

„Założeniem filozofii Tymienieckiej jest badanie *Logosu Życia*, a punktem wyjścia tego badania jest ludzki akt twórczy” (s. 26);

I twierdzenie kluczowe:

„Idea *onto-poiesis* jest ideą centralną dla całej filozofii Tymienieckiej, obojętnie czy chodzi o refleksję kosmologiczną, etyczną, estetyczną, ontologiczną czy jakąkolwiek inną refleksję filozoficzną” (s. 29);

Do tych trafnie ujmujących specyfikę, cele poznawcze, metodę i przedmiot filozofii A.T. Tymienieckiej twierdzeń, Autor opiniowanej tu rozprawy dodaje jeszcze następujące stwierdzenia ocenne:

„Jej – (Tymienieckiej – p.m. – J.Sz.) filozofia stanowi próbę ustanowienia „centrum” w refleksji nad człowiekiem, światem i kulturą” (s. 204);

„(...) *onto-poiesis* jest ideą, która wnosi świeżość do fenomenologii, a jednocześnie stanowi metafizyczny moment, który może połączyć różne dyscypliny naukowe” (s. 234).

Godną uznania cechą postawy badawczej Krzysztofa Kunisza jest to, że przedmiotem badań <sup>nie</sup> uczynił pojedynczy dział systemu filozoficznego A.T. Tymienieckiej, np. epistemologiczny, etyczny, estetyczny czy antropologiczny, ale fundamentalny filar całego systemu; filar o który wspierają się wszystkie segmenty tej wielkiej konstrukcji myślowej; filar który je określa i „tłumaczy”, decyduje o ich profilu problemowym, sensie i znaczeniu, tzn. koncepcję *Logosu* i *onto-piesis*. Uznał on zasadnie, że poprawnie ukierunkowanych i poznawczo skutecznych badań nad filozoficzną twórczością A. Tymienieckiej od tej właśnie w pewnym sensie „osiowej” i naczelnej w niej koncepcji trzeba zawsze te badania zaczynać – bowiem ona jest odpowiednim kluczem do poznania i zrozumienia „wszystkiego innego” w tej unikalnej i jedynej w swoim rodzaju twórczości.

Z tym trafnym i pozytywnym nastawieniem metodologicznym omawianej tu rozprawy łączy się kolejne, ściśle z nim związane, też zasadne podejście badawcze, a mianowicie uznanie za główne źródło pracy, a w konsekwencji badawcze wykorzystanie, najważniejszych dzieł A.T. Tymienieckiej, tzn. czterotomowe „*Logos and Life*”, dwutomowe „*Fullness of Logos*” oraz „*Why is there Something rather than Nothing*”, oraz przetłumaczenie na język polski – na potrzeby swej pracy – najbardziej istotnych fragmentów tych fundamentalnych dzieł. Dzięki takiemu, powiedzmy „frontalnemu” zabiegowi badawczemu, recenzowana praca sięga do najgłębszych i najobszerniejszych źródeł swego przedmiotu, uzyskując możliwie najbardziej wiarygodne poznawcze ugruntowanie. Warto też zaznaczyć, że Autor podjął

badania myśli filozoficznej, która jest usytuowana w bardzo swoistym kontekście w dziejach filozofii a mianowicie filozofii Ingardena, Husserla, Kanta i Leibniza, Hegla i Schopenhauera, Bergsona, Whiteheada, Levinasa i Marleau-Ponty'ego, idei czołowych twórców ekofilozofii, a także filozofii Platona i Arystotelesa; filozofii, która w tych szczególnych i znaczących kontekstach wyraziście się określa i zaznacza samodzielne i twórcze stanowisko. Warto też zauważyć, że recenzowana praca jest efektem dużego wysiłku badawczego; wysiłku wzmagającego się zarówno z imponująco wielką, z dużym rozmachem rozbudowaną i osobiście ukonstruowaną architekturą myśli filozoficznej, ale także z jej często bardzo zawiłą, skomplikowaną i niezupełnie przejrzystą, obrazową i symboliczną, i być może nieco sofistyczną formą językową.

Godną uznania zaletą poznawczą pracy, niezależnie od określonych jej dokonań interpretacyjnych, wyjaśniających i ocennych, jest już samo ukazanie i staranne zaprezentowanie niezwykle rozległej, bogatej i wielostronnej panoramy systemu myśli filozoficznej A.T. Tymienieckiej. Tak szerokiego wglądu poznawczego w ten system nie dokonał żaden z dotychczasowych jego interpretatorów. Autor recenzowanej pracy jest tu w pewnej mierze pionierem. Dokonał on wglądu w całościowo pojęty system, skupiając się na jego osi centralnej, tzn. koncepcji *onto-poiesis*, dzięki temu w udany sposób ujął w syntetycznej formule charakter, specyfikę i esencjalną treść filozofii A.T. Tymienieckiej. Podjął śmiałą próbę solidnej, skrupulatnej, pracowitej analizy i interpretacji szczególnie trudnych do jednoznacznej interpretacji pojęć i koncepcji badanego systemu filozoficznego i osiągnął w tej próbie znaczny sukces.

Tak więc na uznanie zasługuje już sama postawa badawcza Autora recenzowanej rozprawy oraz określające ją zasadne przeświadczenie zgodnie z którym filozofia A.T. Tymienieckiej zasługuje mimo nieścisłości pojęciowej; swoistej poetyczności i metaforyczności języka, zawiłości i niedookreśloności wielu koncepcji i konstrukcji teoretycznych oraz jej nie dość powściągniętej spontaniczności ekspresyjnej, na rzetelną choć może nie dającą pełnych szans na powodzenie, naukową rekonstrukcję i czytelnicze udostępnienie. I, że zasługuje ona już na to choćby z tego względu, że jest to bezspornie autentyczna i filozoficznie „krystaliczna” myśl; myśl imponująca swoim rozległym zasięgiem oraz rozmachem poznawczym, dociekliwością intelektualną, krytycyzmem i inwencyjnością. Myśl wyrażającą się m. in. w tezie o szczególnej logiczności Wszechbytu, jego złożonej ewolucji i rozwoju; swoistości i „totalności” życia, o kreacjonizmie Universum i człowieka, wielorodzajowości jego aktywności poznawczej; tezie o twórczej jego roli w sferze przedmiotowej rzeczywistości i integralnie pojętego życia. Wyrażającej się nadto w koncepcji nowoczesnej racjonalności; nowego humanizmu i oświecenia; w śmiałości idei etycznych, estetycznych i inwencyjności pomysłów reformatorskich, w optymizmie poznawczym i humanistycznym oraz w wielkiej sile heurystycznej niemal wszystkich elementów wypracowanego przez polsko-amerykańską myślicielkę systemu filozoficznego. Przypadków tak ambitnego i zarazem optymalnego podejścia badawczego do puścizny filozoficznej A.T. Tymienieckiej jest niewiele w dotychczasowych pracach poświęconych jej twórczości. Przeważają prace o wybranych aspektach Jej myśli filozoficznej, bądź prace ogólnie zarysowujące wielką konstrukcję filozoficzną albo jedynie opracowania przyczynkarskie. Autor opiniowanej rozprawy zajmuje tu wyróżnione stanowisko badawcze. Za godny uwagi wniosek jego rozprawy uznać można następujące stwierdzenie: „Wartościowym wkładem w

polską humanistykę byłoby nie tylko zgłębienie filozofii Tymienieckiej, ale również wykorzystanie metody, jaką jest ontopoetyka do badań nad sztuką, literaturą, kulturą i nauką – przez kilkadziesiąt lat idea *onto-poiesis* inspirowała różnych badaczy publikujących na łamach *Analecta Husserliana* i z pewnością może być interesującą metodą badawczą, nie tylko na gruncie samej fenomenologii” (s. 240).

Ze swej strony proponuję podjąć starania nad przysposobieniem poprawionej wersji obecnego tekstu do publikacji. Mogłaby ona stać się pierwszym w polskiej literaturze filozoficznej pełniejszym wprowadzeniem do całościowo ujętej myśli filozoficznej A.T. Tymienieckiej. Należałoby jednak rozważyć możliwość zasadniczego przekonstruowania tego tekstu, tzn. zacząć jego układ od obecnej części drugiej, zaś część obecnie pierwszą przesunąć na drugą pozycję. Byłoby to, jak się zdaje, pożądane z wielu względów, m. in. dlatego, że w części drugiej omawia się genezę i pierwszy etap formowania systemu filozoficznego A.T. Tymienieckiej i ukazuje się w niej drogi dojścia do finalnej i kluczowej koncepcji tego systemu, tj. koncepcji *onto-poiesis*. W części tej znajduje się też wyjaśnienie konotacji podstawowych pojęć tego systemu oraz głównej intencji poznawczej jego twórczyni. Poza tym obecna druga część pracy jest przystępniejsza na poziomie czytelniczym. W przysposabianiu tekstu do druku należałoby tu pozbyć się wielu zbędnych a natarczywie pojawiających się powtórzeń natomiast dołożyć starań by przynajmniej znaczącą część oryginalnych pojęć i zwrotów osobliwego języka A.T. Tymienieckiej lepiej i wyraziściej objaśnić, m. in. w rozszerzonym uzupełnieniu tekstu wyjaśniającym pojęcia kluczowe. Niezależnie od podkreślonych wyżej zalet i pozytywnych stron recenzowana praca wykazuje słabsze strony, pewne braki, niedopełnienia lub dyskusyjne twierdzenia i oceny, które z obowiązku recenzenta pragnę odnotować.

Autor recenzowanej rozprawy uznaje swą pracę za „pierwszą recepcję” filozofii A. T. Tymienieckiej w Polsce. Z tego przeświadczenia trzeba, jak sądzę, zrezygnować – nie jest ono prawdziwe. Mianowicie próby częściowego przybliżenia tej filozofii polskiemu czytelnikowi podejmowało przed nim kilku innych autorów (zresztą w większości wymienionych w tekście omawianej tu pracy). Wymienić tu m. in. należy obszerne opracowanie interesującej nas tu filozofii Moniki Marii Kowalczyk pt. „Anny Teresy Tymienieckiej fenomenologia życia” (164 str.). Natomiast łatwo zgodzić się z opinią autora omawianej tu pracy, że filozofia A.T. Tymienieckiej jest w naszym kraju „niemal całkowicie nieznana”.

Kolejna uwaga krytyczna: Autor omawianej pracy rekonstruuje poszczególne wątki badanego systemu myślowego w nie dość uporządkowanym toku narracyjnym; dość często niepotrzebnie miesza je ze sobą, nie dość wyraziście rozplątuje ich skonfundowane powiązania, wzajemne relacje itp. Nie uwalnia się skutecznie od występującego w piśmiennictwie A.T. Tymienieckiej pewnego chaosu narracyjnego, zbyt dużej spontaniczności i żywiołowości w ujmowaniu i ekspresji takiej czy innej koncepcji filozoficznej. Obowiązkiem naukowo rekonstruującego tę myśl autora jest jakoś pomniejszać w swym tekście ów chaos i w możliwy sposób porządkować oraz interpretacyjnie klarować ~~nie~~ dość często nazbyt swobodny i skonfundowany przekaz owej myśli.

Powinien on – jak sądzę – w miarę możliwości starać się o uściślenie i doprecyzowanie domniemywanego znaczenia szeregu nie dość jasnych, ale być może nadających się do jakiegoś znaczeniowego rozjaśnienia i uściślenia pojęć i koncepcji

udostępnianego przez siebie czytelnikowi przekazu tej filozoficznej narracji. W przypadku dyskursu filozoficznego A. T. Tymienieckiej taka możliwość jest ewidentnie ograniczona, ale w pewnym zakresie jest jednak, jak się wydaje, możliwa. Zatem trzeba ją chociażby z największym trudem podejmować a przy tym przywoływać już istniejące próby w tym zakresie kilkunastu, po części odnotowanych w rozprawie, interpretatorów różnych aspektów filozofii A.T. Tymienieckiej.

Tekst recenzowanej pracy jest w wielu swych fragmentach nie dość „czytelny”, a w konsekwencji nie zupełnie zrozumiały. Jest to prawdopodobnie wynikiem tego, że jego autor na skutek szczególnej osobliwości języka dzieł A.T. Tymienieckiej i niemożności jego przekładu na inny, bardziej komunikatywny i zrozumiały język, wyjaśnia i komentuje badaną myśl w zasadzie w formach języka oryginału, języka – jak już wspomniano – w znacznej mierze znaczeniowo wieloznacznego, bardziej literackiego a nawet swoiście poetyckiego, aniżeli naukowego, znaczeniowo uściśłonego i dookreślonego, intersubiektywnie łatwo komunikowalnego i konotacyjnie ujednoznacznionego. Jednakże przyznać trzeba, że mamy tu do czynienia nie tyle z zawinionym zaniechaniem czy warsztatowym niedopełnieniem autora recenzowanego tekstu, co z realnymi ograniczeniami i niemożnościami semantycznymi, wobec których stanął on nieuchronnie. Autor jest świadom tej trudności interpretacyjnej przeto podejmuje wiele starań w swej rozprawie, by jednak wyjaśnić we własnym języku znaczną część pojęć badanej filozofii, czego najbardziej dowodnym przykładem jest zakończenie pracy i końcowe wyjaśnienie podstawowych pojęć owej filozofii.

Dalsze niedostatki rozprawy:

Nazbyt skrótowa prezentacja biografii A.T. Tymienieckiej (s. 9-11). Szczególnie ostro zarysowuje się w niej brak omówienia bliskich ale bardzo złożonych kontaktów A.T. Tymienieckiej z polskimi ośrodkami filozoficznymi w ostatnim ćwierćwieczu XX w. i w pierwszej dekadzie XXI w., zwłaszcza kontaktów z krakowskim środowiskiem filozoficznym. Bliższego wyjaśnienia, czy chociażby jakiegoś kronikarskiego opisu, wymagałaby też wieloletnia, bliska i owocna, współpraca autorska oraz wymiana myśli filozoficznej A.T. Tymienieckiej z Karolem Wojtyłą (np. przekazana Bibliotece Narodowej obfita korespondencja, głównie filozoficzna, między tymi wielkimi osobowościami filozoficznymi, wymaga rychłego opracowania naukowego, a w omawianej tu pracy, powinna być ona chociażby w paru zdaniach odnotowana). Do chociażby skrótowego rejestru i omówienia w biogramie naukowym „polsko-amerykańskiej profesor” – jak ją autor określa – w dość oczywisty sposób niejako z konieczności nasuwały się też liczne i filozoficznie znaczące międzynarodowe kongresy, konferencje i sympozja organizowane przez A.T. Tymieniecką, z udziałem filozofów z niemal całego świata, w tym z naszego kraju, głównie z Krakowa.

W pracy przeważa prezentacja myśli filozoficznej A.T. Tymienieckiej w jej własnym, bardzo specyficznym i często trudnym do jednoznacznego odczytania, znaczeniowego „rozszyfrowania”. <sup>języku</sup> Nie znaczy to jednak, że język ten jest całkowicie nieprzetłumaczalny na inny, bardziej jednoznaczny i znaczeniowo bardziej doprecyzowany. Pewne składniki tego języka otwierają się – jak sędzę – na możliwości, choćby ograniczone, ich przekładu na język przystępniejszy, znaczeniowo dookreślony, bardziej komunikatywny i zrozumiały. Zadaniem badacza dyskursu filozoficznego A.T. Tymienieckiej jest w pewnej mierze te przetłumaczalne jego elementy choćby próbnie przełożyć na ściślejsze, znaczeniowo bardziej wyklarowane i łatwiejsze do zrozumienia formy językowe. Jest to zadanie bardzo trudne, ale po części

jednak wykonalne, a w każdym razie niezbędne w przypadku badań nad tą filozofią a przez to do budowania jakichś pomostów dla rozumiejącego z nią kontaktu. Autor recenzowanej pracy podjął znaczny wysiłek w tym zakresie, ale jednak, jak już wspomniano, w stopniu nie dość wystarczającym, co sprawia że jego tekst jest w pewnej mierze, choć zapewne wbrew jego intencji, dość hermetyczny i do pewnego stopnia dla czytelnika zamknięty. Potrzebę takiego „rozjaśniającego” odniesienia się do badanej filozofii Autor jednak dostrzega, ukazując szereg problemów, które mogłyby to krytyczne odniesienie zainspirować. (por. np. „Zakończenie – Filozofia Tymienieckiej jako spójny projekt metafizyczny”, s. 232-248.)

W tekście pojawiają się nazbyt liczne powtórzenia niektórych twierdzeń, ocen i interpretacji oraz identycznie artykułowanych sformułowań. W ewentualnie przygotowanym do druku tekście pracy, należałoby te „natręctwa” językowe uchylić, byłoby to z korzyścią dla zawartości strukturalnej tekstu.

I ostatnia uwaga krytyczna:

Tytułowe i wiodące w tekście rozprawy określenie „*idea onto-poiesis*” należałoby zastąpić – w przypadku przysposobienia pracy do druku – określeniem „*konceptja onto-poesis*”. Byłoby ono – jak się zdaje – bardziej adekwatne do znaczenia nadawanego przez A.T. Tymieniecką pojęciu „*onto-poiesis*”.

### Wniosek

Recenzowana rozprawa wykazuje, mimo odnotowanych wyżej pewnych braków analityczno-badawczych i niedopełnień warsztatowych, znaczne walory poznawcze i heurystyczne. Jest znaczącym i godnym uznania dokonaniem naukowym i autorskim. Sytuuje się w rzędzie tematycznie najszerszych i badawczo wnikliwych opracowań poświęconych poznawczej rekonstrukcji i próbie odczytania głównych składników wielkiego i złożonego, unikalnego i odkrywczego, językowo nieściśłego i swoście skonfundowanego, w wielu swych tezach kontrowersyjnego i dyskusyjnego, poznawczo i metodologicznie jednak bardzo inspirującego systemu filozoficznego Anny-Teresy Tymienieckiej. Odważna i śmiała w swym nastawieniu badawczym, solidnie i kompetentnie oraz z dużą pasją badawczą przygotowana rozprawa Krzysztofa Kunisza przybliży poznawczo polskiemu czytelnikowi ten nieznan mu dotąd system i zachęca do krytycznego jego studiowania.

Jestem w pełni przekonany, że rozprawa w zupełności spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim z zakresu historii filozofii, zatem może być wystarczającą podstawą do dopuszczenia go do dalszych etapów przewodu doktorskiego i nadania mu stopnia naukowego doktora.

Prof. zw. dr hab. Jan Szmyd